

УДК:338.439.5

Сафронська І.М., к.е.н., доцент[©]*Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва*

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ

На основі визначених тенденцій споживання продуктів харчування населенням та аналізу виробництва сільськогосподарської продукції, визначені основні напрями стратегічного розвитку збалансованого регіонального продовольчого ринку.

Ключові слова: стратегія розвитку, продовольчий ринок, раціональні норми, самозабезпечення продуктами харчування

Постановка проблеми. Харчування є однією з основних біологічних функцій життєзабезпечення організму, його росту, збереження здоров'я людини, високої працездатності всіх вікових груп населення, попередження виникнення та успішного лікування хвороб.

Сьогодні занепокоєність світової спільноти викликає незадовільний стан харчування у більшості країн на фоні стійкої тенденції зростання населення та його потреб у продуктах харчування. Україна також належить до країн, в яких спостерігається порушення повноцінного харчування і продовольча проблема далека від розв'язання як за кількісною, так і за якісною та економічними складовими. Це означає, що середньостатистичний мешканець нашої країни не споживає в достатній кількості основні продукти харчування; енергетична та білкова цінність харчових раціонів, унаслідок порушення структури харчування, далека від науково-обґрунтованих норм, а витрати на харчування в сімейних бюджетах занадто великі [1].

Аналіз останніх досліджень. Різноманітним аспектам розвитку продовольчого ринку, проблемам продовольчої безпеки та самозабезпеченості країни продуктами харчування приділяли увагу такі вчені, як М.В. Зубець, Т.М. Лозинська, В.Я. Месель-Веселяк, П.Т. Саблук, М.М. Федоров, В.В. Юрчишин та інші [1-4].

Мета статті. Визначити основні напрями стратегії розвитку продовольчого ринку регіону.

Виклад основного матеріалу. Рівень продовольчого забезпечення населення є однією з найважливіших складових національної безпеки держави, що повинна гарантувати соціально-економічну стабільність у суспільстві, всебічний розвиток нації. Проведені дослідження свідчать, що Харківська область не є виключенням і наявний стан продовольчого споживання у ній можна охарактеризувати, як критичний і загрозливий щодо життєзабезпечення населення тому, що фактичне споживання низки найважливіших видів продовольства на душу населення області нижче від рекомендованих Інститутом

харчування Міністерства охорони здоров'я (МОЗ) України мінімальних медичних норм споживання продуктів харчування. Окрім того, споживанню продуктів харчування населенням Харківської області характерна невідповідність нормам, незбалансованість і незабезпеченість власним внутрішнім регіональним виробництвом, тому, проблема тенденції формування продовольчого ринку є актуальною.

Рівень споживання продуктів харчування однією особою у 2009 році перебував на критично низькому рівні за такими видами продукції: м'яса - 51 кг (61,4% від норми), картоплі - 76,3 кг (61,5% від норми), яєць – 208 шт. (71,7% від норми) та хлібних продуктів 85,3 кг (84,5% від норми). Критично небезпечний рівень споживання (половина від обсягу науково обґрунтованого згідно раціональних норм) мав місце по споживанню плодів, ягід та винограду – 34 кг (37,8 % від норми), молока та молочних продуктів – 175,6 кг (46,2% від норми) і овочей та баштанних продовольчих культур - 95,0 кг (59,0% від норми).

У 2009 р. порівняно з попереднім роком підвищився рівень споживання однією особою риби та рибних продуктів на 2,4 кг, а рослинної олії на 4,2 кг. Однак, при цьому, по всіх видах продовольства, крім м'яса, споживання було нижче, ніж у середньому по Україні. Споживанню населенням продуктів харчування властиві такі негативні явища, як нераціональна структура споживання населенням продуктів харчування та їх низька якість і висока вартість.

Основним джерелом для формування фонду більшості основних видів продовольства в регіоні є сфера виробництва. В 2009 р. щодо попереднього року, обсяги продукції сільського господарства (у порівняних цінах 2005 року) скоротилися на 11,3%, у т.ч. по галузі рослинництва - на 18,1%, тваринництва, навпроти, зросли на 4,0%.

Однак ці обсяги виробництва продукції сільського господарства в області не забезпечують і половини основних видів продуктів харчування регіональним аграрним виробництвом, особливо продуктів тваринного походження.

Власне виробництво у Харківській області у 2009 році спроможне було задовольнити нормативну потребу населення: в плодах і ягодах – на 26,2%, м'ясі та м'ясопродуктах – на 35,4%, молоці та молокопродуктах – на 45,6%. При цьому, експортно-орієнтоване виробництво пшениці перекидає фактичне споживання та нормативну потребу населення Харківської області в хлібобулочних продуктах відповідно у 10,1 та 9,9 разів, а соняшника в олії – у 4,6 та 6,7 разів [5].

Таким чином в агропромисловому комплексі Харківської області склалися структурні диспропорції між виробництвом сільськогосподарської продукції та нормативними потребами населення щодо раціонального харчування.

У 2009 році виробництво м'яса у регіоні відносно 1990 року скоротилося у 2,4 рази. Тенденція скорочення виробництва м'яса спостерігається у всіх категоріях господарств області, але найбільше – у 5,8 разів – припадає на сільськогосподарські підприємства. Головна причина зниження виробництва

м'яса у регіоні – стійка тенденція скорочення поголів'я худоби та птиці у сільськогосподарських підприємствах. Так порівняно з 1990 роком, станом на початок 2010 року по усіх категоріях господарств поголів'я ВРХ зменшилося у 6,6 раза, у т.ч. корів – у 4,2 раза, свиней – у 4,4 раза, овець і кіз – у 4,6 раза, птиці – у 1,8 раза.

Низькі обсяги виробництва м'яса призводять до його хронічної збитковості за останні 20 років (у 2009 році по Україні - 32,8%) і, як наслідок, незацікавленістю виробників. Головною причиною такого стану залишається низька купівельна спроможність основної маси населення, відсутність дієвої державної підтримки галузі, згорання великотоварного виробництва. Так, у галузі дуже низька питома вага сільськогосподарських підприємств, які ведуть великотоварне виробництво. Господарства, які мають поголів'я ВРХ понад 2000 тварин, за станом на початок 2010 р. становлять усього 1,3% загальної кількості господарств. При цьому найбільшу питому вагу (понад 60 %) мають підприємства, в яких утримується до 200 голів ВРХ. Така ситуація може негативно позначитися на конкурентоспроможності галузі, адже національні товаровиробники не витримують конкурентної боротьби з європейським м'ясом, насамперед за ціною. Тому необхідно знижувати собівартість виробленої продукції шляхом збільшення продуктивності на основі впровадження передових технологій утримання й годівлі худоби, що до снаги лише великим комплексам. Тільки раціонально організовані відгодівельні комплекси можуть бути конкурентоспроможними в глобальному масштабі й стати джерелом стабільних доходів для національних сільгоспвиробників в умовах лібералізації світової торгівлі.

В умовах глобалізації та членства України в СОТ кількість господарств, які ведуть великотоварне виробництво, збільшуватиметься, а дрібних — скорочуватиметься, тому що собівартість м'яса в перших значно нижча. Великотоварні виробництва зможуть конкурувати з імпортним м'ясом за рахунок вертикального інтегрування: виробництва власних кормів і комбікормів, глибокої переробки власної тваринницької продукції, організації фірмових мереж із продажу м'яса. Що ж стосується особистих підсобних господарств населення, які виявилися найбільш пристосованими до специфіки перехідного до ринку періоду і які без значних розмірів капітальних вкладень збільшували виробництво тваринницької продукції, то їх можна вважати стабілізаційною формою господарювання, яка стримувала спад виробництва продукції та в умовах безробіття забезпечувала повну або часткову трудову зайнятість селян. Проте в умовах СОТ шансів у них зберегти свою частку на ринку тваринницької продукції немає.

Невідповідність сільськогосподарського виробництва потребам населення в продуктах харчування визначає зростання його імпорту. У 2009 році за даними Державного комітету статистики України імпорту м'яса по Україні становив 23 % від власного виробництва [2].

Таким чином, кризові явища в галузі виробництва м'яса викликані як внутрішніми - низький рівень продуктивності тварин, постійне зростання витрат

на виробництво продукції, розрив та дезінтеграція господарських зв'язків у сформованій системі взаємин сільгоспвиробник - переробник - сфера реалізації - споживач", так і зовнішніми факторами: низька платоспроможність населення, імпорт високодотованої м'ясної продукції, неврегульована діяльність вільних економічних зон, через які в Україну безмитно ввозиться імпордне дешеве низькоякісне м'ясо.

Серед пріоритетних галузей тваринництва в Харківській області - молочне, проте воно теж перебуває в глибокій кризі: рівень виробництва молока перебуває на стабільно низькому рівні: 481,4 тис. т у 2009 році. Одним із головних факторів, які слугували причиною падіння виробництва молока, є зниження поголів'я корів у суспільному секторі виробництва. Наслідком такого зниження поголів'я корів є той факт, що в Україні практично відсутні великі молочні комплекси, до яких можна віднести підприємства з поголів'ям понад 1000 корів. У зв'язку з цим необхідно підкреслити, що в умовах членства в СОТ, необхідно на державному рівні створювати умови і стимулювати перехід галузі молочного скотарства до великотоварного виробництва, оскільки лише такі господарства зможуть конкурувати з європейськими виробниками як за якістю молочної сировини, так і за ціною.

Негативну роль у формуванні цін і рівня рентабельності сільськогосподарської продукції відіграє деформована структура сільськогосподарського виробництва (63,7% займає продукція галузі рослинництва), недосконалість ціноутворення (значну частку прибутку одержують переробники, торгівля), порушення еквівалентності обміну всередині агропромислового комплексу, ціновий диспаритет між його сферами, (зберігається восьмикратний диспаритет цін між продукцією сільського господарства і промисловості), застаріле обладнання, відсутність налагодженої системи збуту продукції, відсутність дієвої державної підтримки. Крім того, у результаті непомірного зростання цін на матеріально-технічні ресурси, насамперед енергоносії, істотно підвищилася собівартість молока, що, однак, не завжди відбивається в підвищенні закупівельних цін на сировину, попри те, що ринок готової молочної продукції в Україні за своїми якісними показниками розвивається значно швидше, ніж ринок молочної сировини.

Для формування збалансованого продовольчого ринку необхідно розвивати програми підтримки дрібнотоварного скотарства в особистих селянських господарствах; оптимізувати структуру сільськогосподарського виробництва шляхом створення ферм по відгодівлі свиней у господарствах з розвиненим виробництвом зерна. Для забезпечення цінового паритету виробник-споживач і підвищення купівельної спроможності потрібно створити систему великооптової торгівлі через організацію продовольчих ринків з гарантованим збутом продукції на економічно вигідних умовах. Для подолання негативних явищ у серії споживання продуктів харчування у регіоні потрібно підняти купівельну спроможність населення шляхом збільшення його доходів за рахунок розвитку економіки та збільшити виробництво якісної і відносно дешевшої сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки.

Стратегією сталого розвитку Харківської області до 2020 року визначена така пріоритетність вирішення проблем компоненти «продовольства»: несамозабезпеченість продуктами (рибою та рибопродуктами, м'ясом та м'ясопродуктами, фруктами та виноградом) у 1-чергу; недоспоживання продуктів харчування (молока та молочних продуктів, овочів та фруктів) у 2-чергу. Відповідно до стратегії сталого розвитку у Харківській області ідентифіковано регіональний кластер «Виробництво й переробка сільськогосподарської продукції та випуск продуктів харчування», якому притаманна модель випереджаючого розвитку і зорієнтований він на зовнішній і внутрішній ринок збуту, модель побудови – італійська (модель кластеру складається з великої кількості невеликих фірм, які поєднуються у різні асоціації для підвищення своєї конкурентоспроможності).

Висновки. Для вирішення поставленої задачі регіоні планується розробити та реалізувати регіональні цільові програми зі збільшення виробництва свинини, молока, плодів та ягід, переробки сільськогосподарської продукції, у першу чергу тваринництва, та випуску продуктів харчування до 2020 року. Реалізація наведених програм включає такі інвестиційні проекти: національний проект «Село майбутнього» (поселення фермерських господарств) з повним циклом переробки продукції тваринництва у Ізюмському та Первомайському районах; індустріальне виробництво свинини та молока з повним циклом не менше, як у двох районах; реконструкцію свинарських та молочнотоварних ферм із залученням зовнішніх інвесторів або кредитних ресурсів.

Література

1. Лозинська Т.М. Національний продовольчий ринок в умовах глобалізації:[Монографія]/Т.М. Лозинська – Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2007. – 272 с.
2. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / [Присяжнюк М.В., Зубець М.В., Саблук П.Т. та ін.]; за ред. М.В. Присяжнюка, М.В.Зубця, П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка, М.М. Федорова. - К.: ННЦ ІАЕ, 2011.-1008 с.
3. Саблук П.Т., Білорус О.Г., Власов В.І. Продовольча безпека України/ П.Т.Саблук, О.Г.Білорус, В.І. Власов // Економіка АПК. - 2009. - №10.- С.3-7.
4. Юрчишин В. В. До проблеми розвитку продовольчої (аграрно-продовольчої) доктрини України / В. В. Юрчишин // Економіка України. - 2001. -№10. - С. 4-11.
5. Стратегія сталого розвитку Харківської області до 2020 року, затверджена Рішенням Харківської обласної ради від 23.12.2010.№27-VI.- [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.oblrada.kharkov.ua>.

Summary

Safronska I.M.

Kharkiv National Agrarian University named after V.Dokuchaev
FOOD MARKET DEVELOPMENT STRATEGY

On the basis of certain food consumption trends and population analysis of agricultural production, has been elaborated basic directions of strategic development of sustainable regional food market.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2011 р.